

REGE A KÉT FÚZFÁRÓL

Jókai Mór: A nagyenyedi két fűzfa

UTASI ANIKÓ

„*A nagyenyedi két fűzfa* (1853) című kisregény Jókai egyik legtökéletesebben megkomponált műve”¹ – állapítja meg Cs. Nagy István a különben kisregénynek bajosan nevezhető elbeszélésről, melyet történelmi anekdotaként, egyúttal helyi mondaként határoz meg.

A szakirodalom egyébként 1854-re teszi a ma már főleg ifjúsági olvasmánnyá vált *A nagyenyedi két fűzfa* keletkezésének idejét, az „*éppen száz és ötven esztendeje*” lezajlott események tehát 1704-ben játszódnak, amidőn „*a kuruc-labanc világ legszebb divatjában vala*”.

A narrátor említette „*két roppant fűzfa*” mintegy keretbe fogja az elbeszélést. A bevezetőben még „*történet*” a záró sorokban már a sokkal meseszerűbb, csodásabb, mitikusabb „*regé*”-vé módosul, kap mintegy elmosódottabb távlati körvonalakat. S ezt nyomatékosítja a még egyszer hangsúlyozott időpont is („*száz és ötven esztendeje immár*”).

Habár az egyes Jókai-műveket, amint erre többen is rámutattak, elég nehéz műfajilag behatárolni. Írónk nagy előszeregettel vegyíti a legkülönbözőbb műfajokat regényeiben, s úgy látszik, novelláiban sem jár el másként.

A nagyenyedi két fűzfára, mint általában Jókai írásművészetére, a bipoláris világkép jellemző. „Ellentétekben gondolkozott, mint a gyermekek és ősnépek”² – mondja Kosztolányi „az álmok országának koronázatlan királyá”-ról³.

Kedvenc színkettősével, a fehérrel és feketével fest itt is Jókai Mór, csakhogy a fő ellentét nem a Rákóczi-szabadságharc ellenséges táborai között feszül, mint ahogy azt első pillanatra hinnénk. Hiszen a szövegben a kurucok sem a pozitívum hordozói. Például Balika, a kuruc vezér, ugyanúgy rettegésben tartja Enyed lakosságát, mint a két labanc főnök. S amúgy is „*az országban ügyelgő*

kalandornép”, „szemre-főre egymáshoz annyira hasonlatos, hogy a vidéki tót nem tudott köztük különbséget tenni: melyik a kuruc, melyik a labanc”.

Tehát ebben az esetben a Rossz megtestesítői valóban a labancok lennének, illetve azok vezérei, Trajtzigfritzig és Bőrembukk, a Jóéi viszont Nagyenyed diáksága, vagyis ismét csak leszűkítve a kört, humanissime Zetelaky és humanissime Karassiy. A két páros között fog majd lezajlani a népmesébe illő, a végső megoldást hozó harc is. Különbözik is a labancok vezérei, ezek a „félíg tréfás, félíg véres alakok” nagymértékben emlékeztetnek bennünket meséink otromba sárkányaira, egész viselkedésükkel, majd butaságukkal („egyikük sem tudott egy szót is diákul, hanem azért mégis úgy tettek, mintha mindent értenének”), kérdésükkel, s nem utolsósorban azzal, hogy túl lehet járni az eszükön, s le lehet őket győzni. Azonban nemcsak népmesei motívumokat fedezhetünk fel az elbeszélésben, de szerzője a legendákból is merít. Ilyen a lányrablási jelenet (Trajtzigfritzig, akárha holmi kun lenne, „átkarolta az ölébe tett leánykát, s vitte magával, szeméivel majd felfalva annak martalékkul esett bájait”). Sőt, az életképpel is sok rokonságot mutat *A nagyenyedi két fűzfa*. Németh G. Béla szerint Jókai epikájának alapegysége ez a szinte mindegyik művében összetartó erőként megtalálható műforma. Írónk állandósult vonásai közül Németh G., többek között, az ellentétes sarkítást, a jutalmazó és büntető igazságtevést, a tisztázottnak érzett értékrendet, az élesen szembenálló jellem- és helyzetképeket, a megnyugtatónak szánt lezárást, a visszafogott humor kedvelését említi.⁴ Valószínű, hogy ezek az írói eljárások, s magának a poétának a szakirodalom által is kiemelt gyermek lelki beállítódása is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy egyes Jókai-művek közel kerülhettek az ifjú olvasókhöz is.

Jókai szereplőit röviden, csupán néhány jelzővel, de igen találóan jellemzi. Rövidebb lélegzetű textusról lévén szó, sikerül „tökéletes emberek”-et alkotnia, ahogyan Mikszáth fogalmazott, „nincs ideje elrontani őket”⁵, mint regényei esetében oly sokszor.

A negatív hősök már külsejükben is visszataszító figurák. Bőrembukk „egy nagy trabális mészároslegény”, aki azzal is dicsekedhetne, hogy orcája „zaporosón kívül más vizet sohasem érzett”. Trajtzigfritzig, vele ellentétben, kikentkifent ugyan, büszkén feszít összelopkodott pompás holmijaiban, de neki is széles, tunya képe, s nemtelen arcvonásai vannak.

Az elbeszélés egyetlen kiemelt női szereplője a szép Klárka. Jókai eszményi, anyagi teremtései közül való, amolyan Noémi-típus. Szinte magunk előtt látjuk aranyozott diószín, dús hajfonadékait, csigametszésű ajkait, noha *A nagyenyedi két fűzfa* szerzője ezúttal csak a leány pici fehér kezéről, gyöngé karjáról tudósít. „Afféle jól nevelt leány”, „istenfélő és diákfélő”, apja hét lakat alatt őrzi, elzárva a külvilágtól, akárcsak Timár Mihály kedvesét a Senki szigetén.

Klárka apja, Gerzson uram, „rendkívül békeszerető férfit és a jó erkölcsök fáradhatatlan oltalmazója”, következőképp csak „kipróbált egyéniségeknek” enged bejárást házába, mint amilyenek Zetelaky József és Karassiy Aron. A szerző elbeszélésének tulajdonképpeni főhősait kontrasztosan ábrázolja. Az első „szép, ártatlan, leányarcú”, „jámbor érzelmű ifjú”, aki „mindenféle verset írt akármely témáról”. A másik „egy kissé nehézfejű ember vala”, „hallgatag és csendes vérű”, de nagyon erős fiatalember.

Miközben bemutatja jeles diákfiguráit, a sejtetés, az előrejelzés eszközével is él. Hiszen József versíró tudománya és Áron testi ereje meghatározó tényezők lesznek az eseménybonyolítás szempontjából.

Jókai Mór egyébként két szálon futtatja a cselekményt (az egyik a „labancos”, a másik a szerelemmel fűszerezett „diákos”), mely az elbeszélés végén teljesen összefonódik, s kettős happy endinggel zárul: hiszen a labancok kiűzetnek a városból, rettegett vezérek meghalnak, s Józsefnek sem „*kellott többé perspektíván keresztül néznie Klárikát*”, mert Gerzson uram áldását adja a fiatalokra.

A nagyenyedi két fűzfában, mint említettük, rendhagyó és meglepő módon, az író nincs a kurucok pártján, szinte alig ejt róluk néhány szót (Balika, a kuruc, „*basa*” olykor, „*előjön a maga lyukából*” a zsákmányért), nem olvashatunk a kurucok és labancok összecsapásáról sem, maga a fejedelem sem tűnik fel az elbeszélésben, mint Mikszáth Kálmán *A két koldusdiák* című ifjúsági regényében.

Úgy tűnik, Jókai csak ürügyül használja a kuruc-labanc időket, mintegy színes háttérként, vidám története elmondásához.

Az elbeszélés „labancos” rétegéből megtudjuk, hogy a falkákba verődött zsarolók, harácsolók, gyújtogatók (egyébként „*akadt ember, aki négyszer-öttször volt kuruc, ugyanannyiszor labanc*”), tehát „*maga a had gyönyörű népség volt*”. A tarka társaság, ki meztláb, ki bocskorban, „*a másik a szűrin át kötötte a kardot*”, némelyik puskát cipel, „*melynek nem volt már sem kulcsa, sem kereke*”, mind nyírott bajuszt visel, „*hogy összekeveredés esetén mégiscsak megkülönböztethessék egymást a hasonló elemekből szerkesztett kurucoktól, kik hosszú hajjat s fülig kent bajuszt viseltek*”.

Nem is csoda, ha egy ilyen „*ármádiát*” a diákság könnyűszerrel szétver. Meg aztán a természeti erők is segítségül sietnek Enyed lakosságának. Bori Imre⁶ hívja fel figyelmünket arra, hogy a „Jókai-regények fontos pillanatait” általában valamilyen „természeti kataklizma” szokta kísérni. S ugyanígy, *A nagyenyedi két fűzfában* is, Trajtzigfritzig éppen csak hogy kiadja a parancsot a város felgyújtására, „*alig fogtak emberei e kárhozatos munkához, midőn olyan zápor kerekedett, hogy rögtön eloltott minden égést*”. Természetesen a zivatar következményei szintén a diákoknak kedveznek, hiszen a labancok puskái eláznak,

s „*a fellegszakadás árja*” a hidat is elsodorja, úgyhogy a menekülő labanc vezérek nem tudnak átszökni a túlsó partra.

Az elbeszélés „diákos” rétege egy felkiáltással kezdődik: „*Ezek a diákok, ó, ezek a nagyenyedi diákok sajtóságos fiúk voltak!*”, mely szinte előrevetíti e kiváló ifjak elbeszélendő hősi tetteinek megindoklását. Jókai Mór madártávlatból indít, elbeszéli röviden a valamikori diákok kollégiumba jutásának körülményeit, a kollégium, e „*roppant háromemeletes, négyszárnyú épület*” berendezkedését (feltehetőleg első erdélyi útja inspirációjaként, amikor Kolozsvár, később a Tordai-hasadék megtekintése után a híres nagyenyedi Bethlen-kollégiumba is ellátogat), majd hirtelen közel hozza a szereplőket, Szabó Gerzont, Klárikát és a két humanissimét.

Ha figyelmesen olvassuk a szövegnek ezt a rétegét, azonnal szembetűnik, írónk mennyi latin kifejezést használ (pl. „*kalamus*”, „*hermetice*”, „*maxima*”, „*experimentum*”, „*gerundium*”, „*peroráció*” stb.), emellett a görög mitológia hősei is bőszéggel hemzsegnek *A nagyenyedi két fűzfa* „diákos” rétegében, melyet egy szójátékkal akár „*deákosnak*” is nevezhetnénk. Persze nemcsak a latin nyelv használata utal a korabeli diákéletre. Itt vannak Gerzson uram „*természettani mutatóványai*”, továbbá a vakáció alatt az ifjúság „*mitológiai drámai előadásokat*” tart, két főhősünk pedig a „*fizikum múzeum*” ablakából távcsővel kémleli, ha nem is a csillagos eget, akkor Klárikát.

Az elbeszélés szinte minden mondatából, minden szavából árad a humor. Amíg, mondjuk, rektor uram igen nyakatekerten és választékosan beszél, s ezáltal kelt komikus hatást, addig Trajtzigfritzig „*ékesszólása*” tiszta paródia, már-már Karinthy humoreszkjeit idézi fel számunkra:

„– *Becsületes szolgák! Minthogy félvén és minthogy bolondok lévén, mink sem kívánván, hogy házaikat üresen hagyván, abban senkit sem találván; tehát hazamenvén és megmondjátok a népnek, hogy mi eltakarodjunk, ha ők hazajönnek, és azután pediglen kiváltképpen csakhogy éppenséggel azonnal mindgyárt itt a város mellett ezer lépésnyire sátorot üssünk; ti pedig minden háznál gyertyát gyújtsatok, hogy lássuk, hogy mindnyájan otthon vagynak, különben pedig, ha egy vagy más, így vagy amúgy talál lenni, hát majd meglátjátok azt az egyet, hogy.*”

A két szövegréteg eleinte még élesen különválnak, majd a későbbiek során szinte szétbogozhatatlanná tapadnak a Jókai által fokozatosan összesodort eseményszálak.

Szilasi László⁷ a magyar értelmezési hagyományban háromféle olvasatot fedezett fel. Az első lenne a Jókai-olvasás kultikus szála, mely az életművet mintegy szentírásként kezeli, a második a Jókai-olvasás kritikus szála, mely az előzővel szemben leginkább a hibákat lajstromozza, s emellett romance-ként írja le az életművet, a harmadik olvasási mód pedig magának a szerzőnek az

önértelmezésére épül, tehát a regények elő-, illetve utószavaiból, Jókai különféle kommentáraiból szűrhető le.

Ezt a hármas felosztást kiegészíthetnénk akár egy negyedikkel is, mégpedig a Jókait ifjúsági íróként olvasás szálával. Noha a roppant életműnek csupán egy vékony szelete értelmezhető ifjúsági műként (is) – például „a tizenéveseknek (. . .) már igaz és igazi olvasmány”⁸ *A nagyenyedi két fűzfa* –, talán érdekes lenne, még mielőtt Nemes Nagy Ágnes⁹ félelme beigazolódnék, elvégezni egy ilyenfajta elemzést is. Még mielőtt írónk valóban kikopna az ifjúsági státusból, s végképp megfeledkezzenék a művészetében rejlő értékekről.

Mert egyszerűen látnunk kell Jókait, ahogyan valamelyik hajnalon, szürke hálóköntösében, lila tintával rója sorait az általa kedvelt sima papírra, s néhány óra alatt már kész is a novella; látnunk kell a lélekbúvár életrajzíróval együtt, „mint szivárványlik az álmodó kék szemek recehártáján összhanggá és harmóniává a fény”.¹⁰

JEGYZETEK

- ¹ Cs. Nagy István: *Gyermek- és ifjúsági irodalom*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995, 78.
- ² Kosztolányi Dezső: *Jókai Mór*, in: *Látjátok feleim*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 205.
- ³ Uo. 203.
- ⁴ Németh G. Béla: *Életképforma és regény (A Jókai-olvasás állomásai)*, in: *Az élő Jókai*. Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1981, 28–29.
- ⁵ Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora, II. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 55.
- ⁶ Bori Imre: *A magyar „fin de siècle írója: Jókai Mór*, in: *Varázslók és mákvirágok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979, 101.
- ⁷ Szilasi László: *A selyemgubó és a „bonczoló kés”*. Osiris-Pompeji, Budapest, 2000, 243–249.
- ⁸ Tarbay Ede: *Gyermekirodalomra vezérlő kalauz*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 123.
- ⁹ „. . . attól kell tartanunk, hogy Jókai, már régóta az ifjúsági író státusába csúszva, lassacskán onnan is kikopik”. Nemes Nagy Ágnes: *Jókai Mór bánata (Jókai tévén)*, in: *Szó és szólanság, Összegyűjtött esszék I.*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989, 476.
- ¹⁰ Kosztolányi Dezső: *Mikszáth Kálmán*, in: i. m., 226.

IRODALOM

- Az élő Jókai (Tanulmányok)* Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1981
- Cs. Nagy István: *Gyermek- és ifjúsági irodalom*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995

- Bori Imre: *A magyar irodalom modern irányai I.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985
- Bori Imre: *Varázslók és mákvirágok.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979
- Jókai Mór: *A nagyenyedi két fűzfa*, in: *A nagyenyedi két fűzfa.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1978
- Kosztolányi Dezső: *Lájtátok feleim.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976
- Krúdy Gyula: *Írói arcképek I.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1957
- Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora, I–II. kötet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960
- Nagy Miklós: *Jókai Mór.* Korona Kiadó, Budapest, 1999
- Nemes Nagy Ágnes: *Szó és szótlanság, Összegyűjtött esszék I.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989
- Szénássy Zoltán: *Jókai nyomában.* Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1982
- Szilasi László: *A selyemgubó és a „bonczoló kés”.* Osiris-Pompeji, Budapest, 2000
- Tarbay Ede: *Gyermekirodalomra vezérlő kalauz.* Szent István Társulat, Budapest, 2001